

I-MA-MA-LOM,

avagy valami a vallásilag amuzikális Petriről

(esszé)

FEHÉR RENÁTÓ

költő, író, a *Hévíz* folyóirat főszerkesztője

■ 1.

Zakatot a szentcsalád,
Isten tömi Máriát,
József nem tud elaludni,
keres valami piát.
Nem lel, felkel. Pizsamára
húz fel inget és gatyát,
lemegy a Háromkirályba,
hogy egy fröccsöt legalább – – –
– – – „Megint Isten?”
– – – „Az hát, megint.”
Sóhajt, nagyot húz, és legyint:
– – – „Különben,
múltkor kivertem a huppot.
Ha az orrom előtt dugtok!
– – – de így megmondtam a Marinak,
legalább tartsad a pofád,
úgyis szól mint a földrengés
mindig az a rohadt ágy,
közben – de komolyan! – ne halljak
több ha-ha-ha-halleluját!

Ez Petri György egyik leghíresebb-leghírhedtebb verse: az *Apokrif*. De mindjárt és egészében idéznem kell egy másik verset is. Ezt nem Petri írta, hanem a Zádor András szerkesztette *Cseh költők antológiája* című, a *Kozmosz Könyvek* sorozatában 1980-ban megjelent kötetben szerepel. (Önéletrajzi megjegyzés: a könyv 2012 szept-

Literatura 50 (2024) 2

DOI: 10.57227/Liter.2024.2.1

temberében, a prágai Magyar Intézet könyvtárában került először a kezembe.) A kötet utolsó ciklusa a *XX. századi prágai folklór* címet viseli, a 483. oldalon pedig a *Názáretben József bátya...* kezdetű vers olvasható Tótfalusi István fordításában. Így hangzik:

Názáretben József bátya
fát hasított télbe, nyárba,
mit tehetett Mária,
máshoz kellett járnia.

József haja csupa korpa,
és egyre csak folyt az orra,
házassága bezápult,
rövid szivart szipákolt.

Gürcölt álló nap keményen,
majd elhevert a gyékényen,
Mária anyácska gyütt,
s apácska mellé feküdt.

Hát amikor éjfél elmúlt,
József Máriához fordult:
Hej, Mariskám, a szentjét,
játsozójunk egy kicsinykét.

József, József, mit is beszélsz,
hisz öreg vagy, semmit sem érsz,
van nékem egy szentlelkem,
azzal töltöm a kedvem.

Minden meg van írva szépen –
Betlehemben balhé télen,
főtt a jó öreg feje,
elég gondja volt vele.

Ki nem hiszi, fusson oda,
ott a kis Jézus jászola,
József lehel s tehenek
Megváltónkra meleget.

Rögtön felmerül a kérdés, hogy olvashatta-e Petri a prágai verset az *Apokrif* megírásával egy időben, illetve az *Apokrif*nek az *Örökhétfő*ben való megjelenése előtt? Aztán hogy blaszfém-e az *Apokrif*? Esetleg rövid eszmefuttatás – talán örkényi modorban – arról, hogy mi a blaszfém. Lehet-e felháborodni a blaszfémián, vagy aki felháborodik, az a művészi szabadság ellensége? A művészi szabadság és az úgynevezett esztétikai autonómia védpajzsa megóvja-e a blaszfémiát? Minden esetben megalapozatlan és szabadságellenes a felháborodás, vagy csak a blaszfémia esetében? Legitim-e a vallásos érzékenységből származó kritika, és köteles-e ez a kritika lábjegyzetben és egyetértőleg hivatkozni Torgyán József versről szóló 1996-os parlamenti interpellációjára, miszerint „Kossuth-díj-e a jutalma a nemzet- és vallásgyalázóknak?”. Ezzel a hivatkozással hitelteleníti-e, urambocsa’ nevetségessé teszi-e önmagát a vallásilag felháborodott kritikus? Eleve amuzikális-e esztétikailag a vallásilag felháborodott kritikus? És akkor mi, költők, esetenként volt premontrei diákok, stílusosan és lelkiismereti okokból mi a [szövegromlás]t csináljunk? (©Esterházy Péter)

2.

A felszarvazott férj – mert hát mégiscsak róla van szó – a szatírtjátékok, a népi bohózatok, a vásári komédiák állandó/tipikus figurája, akivel kapcsolatban nem szokás részvétet érezni. Mintha kiérdemelt lenne a „büntetése”, a megaláztatása, a megszégyenülése. Az ő kinevetése által pedig a néző, a végzet szerepébe emelt istenadta nép szolgáltathat igazságot. De mire? Miként zökkent ki az az erkölcsi világrend, amely ily módon állítandó helyre?

Szent József története az evangéliumban és a vallásos hagyományban persze nem a felszarvazott férj története, hanem egy igaz emberé, aki nem akarja megszégyeníteni a mástól várandós jegyesét, Máriát, ezért titokban bocsájtaná el. De álmában angyali magyarázatot és parancsot kap, amely az isteni akarat beteljesüléséről szól: Máriának nem tőle, hanem a Szentlélektől születik gyermeke, s e gyermek – a prófétai jövődőlés szerint – azt a bizonyos istenadta népet szabadítja meg majd a büntől.

Ám az evangéliummal ellentétben e két vers valóságában József mégiscsak felszarvazott férjként kerül előtérbe – ő lesz a főhős, legalább. Ebben csak ennyi köszönet van, ennyi az igazságtétel.

Az idézett prágai vers és a megidézett Petri-vers alaphelyzete az isteni akarat mint világrend beteljesülésének mellékkörülményeként, járulékos veszteségeként tekint József felszarvazottságára, megszégyenítésére, megalázottságára – kinevetve és elsiratva egyszerre. (Ezzel, a nagy cél érdekében elszenvedett járulékos veszteséggel némileg rokonítható, amit Nádas Péter – persze nem szakrális-teológiai alapon – észrevételez Marcellina egyéni boldogságának feláldozása kapcsán a *Világló részletek*ben: „Jaquino és Marcellina [a *Fidelio* fináléjában] olyan nagy csalás győzelmét ünnepli a közönséggel, Florestannal és Leonórával együtt, aminek állítólag az egyetemes emberi szabadság győzelmének kéne lennie. Amit már csak azért sem találhat

senki egyetemesnek, hiszen kettőjüket e győzelem tönkrezúzta. S milyen egyetemeség lenne az, amiből a mi szabadságunk érdekében a szegény kis Marcellinát és a szegény kis Jaquinót, ezt a két tökfejűt kizártuk.”)

A prágai vers és a Petri-*apokrif* is Mária/Mariska/Mari mellé antropomorfizálja a Szentlelket – az ágyba. Ezzel testivé, szexuálissá fordítja kettejük kapcsolatát, mintegy Jézus megfogadásának racionális-biológiai magyarázatát adva. Az Ige testté lőn, mondhatnánk kajánul. De akár antik istenek földi légyottjai is ide visszhangzanak: Zeusz lemegy a Ha-ha-ha-hattyúba – hogy a Hattyúval egyúttal a Petri-költészet egy másik törzskocsmája is megidéződjön.

Ugyanakkor mind a prágai vers, mind az *Apokrif* már egy huzamosabb ideje tartó viszonyt előfeltételez: „Megint Isten? Az hát, megint” – veszi kezdetét a kocsmai párbeszéd Petrinél. Ezek a lírai valóságok a Szentlélektől való fogantatás egyszeri csodáját profanizálják szexuális együttlétté, miközben ezt a benne résztvevők öncéljává is teszik azzal, hogy ismétlődő cselekményként utalnak rá. Ám nem csak ez a blaszfemizáló tematikai tótágas közös a két szövegben. Az *Apokrif* – ahogy számos másik Petri-vers is – a falfirkának és a bökversnek abból a hagyományából, a vaskos népi humorból, a gegből, a kocsmai dumából inspirálódott, nőtt ki, amelyben a prágai vers eleve otthon van. A heterogén versnyelv, a regiszterkeverés, az alulstilizálás, a trágárság poétikai és polgárjoga persze mind-mind a Petri-szakirodalom közhelyei, azonban ezt a speciális poétikai dialektust, a városi közköltészetet, amely Petrit például Hraballal rokoníthatja, s amely – a gyakran hivatkozott – Beckettől sem idegen, szóval ezt a forrásvidéket, a nemcsak kritikus, hanem egyúttal plebejus Petri-hangnemet, gyakran kitakarja az az általánosító megjegyzés, miszerint egy bölcséleti megalapozású (méltató hangnem) vagy arisztokratikus (pejoratív hangnem) költészet az övé. A téma viszont lám, a prágai és a budapesti utcán is egyként hever.

Egy lényeges különbség azonban mégis van a két szöveg között: míg a prágai vers zárlatában ott van jászolban a kis Jézus, addig a Petri-vers világának már az sem része, hogy a Megváltó egyáltalán megfogon. A józsefi kötelezettség e versvilágokban (Petrinél különösen) megparancsolt küldetés helyett életmód lesz, megalázó mókuskerék, hétköznapi hordaléka, örökhétfők egymást követő apatikus, panaszos sora. József bibliai álma helyén József álmatlansága van, a Háromkirály csupán a kocsmában köszön vissza, a Józsefet álmában meglátogató angyal evangéliumi magyarázata helyén pedig egy kocsmáros szükséztudása ásit. A feljebbvaló, a fennálló uralom kénye-kedve, hatalmi önérdeke rendezti változtathatatlanul az egyén életét, valami eljövendő nagy eszkatológiára hivatkozva – és teszi mindezt csak propagandisztikusan érvényes mantráival. Petri Józsefje tehát egy másik János pap országának „földi paradicsomában”, egy kocsmapulznál várja az örök üdvösséget. De az Üdvösség késik, folyton elmarad. Evégre hát a blaszfémia. Ott kívül a szenvedés, ám itt belül a magyarázat, a blaszfémia poétikai alakzatának politikai indoka, az eszközhasználat „mocskában” rejlő közérdek: a megvilágító erő, amely tisztánlátás. A tisztánlátás, amely akár vigasz is lehet.

Boldogok, akiknek taknyuk-nyáluk egybefolyik, mert ők megvigasztaltatnak.

3.

„...bár nem vagyok hívő, nem szeretem az ateista szót. Max Webert kell idéznem, aki azt mondta, »vallásilag amuzikális vagyok«. A tudományos ateizmust mindig nevetségesnek tartottam. Ateistának lenni nem szellemi teljesítmény” – mondja Petri egy Kartal Zsuzsának adott, *Magyar Nemzet*-beli interjúban 1990-ben, és – mint az köztudott, s ekként szintén közhely – ez a weberi bonmot Petri több másik interjújában is előkerül. Az azonban látható és kihallható, hogy a fenti nyilatkozatban (intellektuális) eltartás nem Istentől van, hanem az istentelenségtől. De Petri számára az Isten mégsem csak racionalizálható intellektuális dilemma, hisz mindeközben az ateistáról lényegében azt mondja, hogy az vallásilag amuzikális. De Petri nem is agnosztikus. Ám lehet-e valóban botfülű, vallásilag amuzikális az, aki – tudva és akarva – belefűtül a harangszóba? Nem éppen a vallási muzikalitás bizonyítéka-e például a blaszfémia mollja? Nem éppen variáció-e egy témára? Vagy éppen ellentémára?

Az az élettény, hogy Petri György író foglalkozású budapesti lakos visszatérően vallásilag amuzikálisnak bélyegzi önmagát, annyiban mindenképpen figyelmet érdemel, hogy az értelmezői közösség számára a szerzői kommentárnak ez a tétel – mint interpretációs alaphang – mennyire megkérdőjelezhetetlen, tehát mennyire bénító. Kész tény. Ugyanakkor azt a másik élettényt, hogy Fodor Gézával legalább kiskamaszkorukig ministráltak a Batthyány téri Szent Anna-templomban, a Felsővízvárosban, tehát belülről ismerték a vallást, úgy tűnik, eljelentékteleníti egy szintén gördülékenyre mesélt másik gyermekkori történet, miszerint Petri nyolcéves korában a Mária téri játszótéren egy bokorban szándékosan és kíváncsiságból azt mantrázta, hogy Isten hülye, mégsem csapott le rá a villám. Akkor számára ebből az következett, hogy Isten egy blöff. Vagy csak „jelen van – jelt nem ad”, teszem hozzá immár én, a *Felirat* című vers zárósort idézve, amely amúgy a kvarccá keményült szeretetről szól. Ijessz meg engem Istenem, szükségem van haragodra, csapj a kezemre menyköveddel. Úgy tűnik, Petri akkoriban, kisiskolásként, a József Attila-i tradíciót még ez ügyben sem minősítette folytathatatlanak (sőt, 1967-ben József Attila istenes költészetéről írt tanulmányt a *Világosság*ba). Tehát a nyolcévesen elkövetett istenkísértés („Isten hülye”), azaz az Istenre mért istenítélet eredménye: inverz istenbizonyíték. Ha van Isten, ne könyörüljön rajtam. Erre megkönyörült, tehát muszáj nem lennie. Az ilyen gyerek vallásilag nem amuzikális, hanem vallásilag mozart. „[A] gyerekkorból már gyerekoromban kinőttem”, mondja másutt, a *Kívül* című versben. Hát ebből a muzikalitásból mindenesetre nem sikerült.

Az emberi önképnek és a versbeli Isten-motívum gyakori jelenlétének ezt az el-
lentmondását Fodor Géza világnézet-szükségletnek nevezi, Margócsy István pedig azt írja *Petri és az irónia* című tanulmányában, hogy

megoldhatatlan ellentmondás és kiolthatatlan feszültség fakad abból a ket-tősségből, hogy bár a költő, illetve a vers beszélő figurája nyilvánvalóan és tökéletesen vallástalan, a versek mégis rendre használják, az esetek döntő többségében nem a szatirikus eltávolítás, nem a blaszfémia céljával, isten kategóriáját, s egyáltalán nem „hiába” veszik szájukra istennek nevét.

Ebből is látszik tehát, hogy érdemes lenne úgy olvasni újra Petrit, hogy visszafelé olvassuk Margócsyt, és e versbeli használatot tekintjük kiindulópontnak, amelyből aztán vagy eljutunk a weberi ihletésű állampolgári önjellemzés vizsgálatáig, megítéléséig, esetleg felülbírálatáig vagy nem. A hevenyészett kiindulópont, ahová azonban én eljutni képes vagyok, ez: Petri a maga vallási muzikalitásának megítélésében amuzikális. A vallási amuzikalitást családi szocializáció, istenkísértő kíváncsiság, ministráns praxis és költői érzékenység együtt cáfolják.

4.

„Soha nem voltam hívő, csak elfogadtam, mint egy családi tradíciót” – mondja Petri egy másik interjúban, és ezt Fodor Géza is megerősíti a „*Megmenthetetlenül személyes ami jó volt*” című visszaemlékezésében, miszerint a két ministránsfiú, Petri és ő a tradicionális polgári nevelés keretében voltak vallásosak, de csak mintegy szokás-szerűen.

A püspöki szinódus plenáris ülésén, 2023. október 25-én egy argentin jezsuita, Ferenc pápa a következőket mondta:

[Isten hívő népének] a hitét kaptuk, általában édesanyánktól és nagymamánktól, olyan hitet, amelyet női „nyelvjárásban” adtak át. Itt szeretném kiemelni, hogy Isten hívő népében a hitet „nyelvjárásban”, általában női „nyelvjárásban” adják tovább.

Ahogy az imént a városi közköltészetet szerves poétikai dialektusként jellemeztem Petri kapcsán, úgy nyilvánvaló, hogy a hitetlen hitnek – minden felekezeti szemponton innen és túl – ez a női „nyelvjárása” egy másik elidegeníthetetlen poétikai dialektus, szólam lehet ebben a költői összhangzattanban.

5.

„S ahogy Istennek bármelyik időpont / alkalmas meghallgatni egy imát: / mindegyik pillanat tökéletes”, olvasható a *Tik-tak* című versben, szintén az *Örökhétfő*ből, de ugyanígy származhatna egy sokáig Argentínában szolgáló, és ott a leendő Ferenc pápának is lelki vezetést nyújtó magyar jezsuita, Jálics Ferenc lelki gyakorlatos imádságtankönyvéből is (amely eredetileg spanyolul íródott, és 1975-ben jelent meg Buenos Airesben). Ennek a Petri-féle pozitív ontológiának („bármelyik időpont

alkalmas”) pedig megvan a negatív párja is ebben a költészetben: „Mikor nem írok verset: nem vagyok” (*Vagyok, mit érdekelne*). Így lesz a vers, akár az ima, nyelvi és lelki járásmód, alkalmas, tökéletes, kizárólagos és végletes pillanat a szemlélődésre – száraz szemmel. És lesz az ima versforma, mint a reggelek egyes szám második személyű, megmenthetetlenül személyes megszólító módja, mint *belső beszéd*, mint *a felismerés fokozata*, mint szürkület, amelyben *kiélesedik minden*.

Végül álljon itt Esterházy Péter Petri-nekrológiájának részlete (*Az emberi méltóságról*), amely úgy segíti elő, hogy elnapolja, mit adnom kell, a magyarázatot:

Mi pedig láttuk az embert, szenvedésében, tehetetlenségében és nagy, istentelen méltóságában. Nem az öröklétről beszélt ez a csoda, hanem a végről, a semmiről, de mégis úgy, mintha ima volna, mintha lehetséges, vagyis érdemes volna imádkozni, az ember méltóságáról és szabadságáról.